

ДОВІРА ЯК СКЛАДОВА ВІРИ У РЕЛІГІЙНОМУ ДОСВІДІ ОСОБИСТОСТІ

У статті відображено результати теоретичного аналізу феномена довіри як складової віри у релігійному досвіді особистості. Описано підходи до розуміння та визначення соціально-психологічних функцій довіри: адаптаційної, комунікативної, формуючої тощо. Розглянуто ряд психологічних концепцій, де довіра постає наріжним каменем формування особистості. Проведено розмежування у розумінні релігійної віри як впевненості і як довіри. Виокремлено взаємопов'язані складові релігійної віри, завдяки яким людина стверджується у ній.

Ключові слова: довіра до світу, довіра до себе, релігійний досвід особистості, функції довіри, релігійне переживання.

Постановка проблеми. В науковій літературі довіра постає фундаментальною умовою взаємодії людини зі світом, і в цій взаємодії полягає її найголовніша функція. Подвійна спрямованість психіки людини вимагає наявності довіри до світу (умова взаємодії з ним) і довіри до себе (умова активності особистості). Довіра до світу завжди пов'язана з довірою до себе, інакше її бути не може. У випадку, коли довіра до світу і довіра до себе не взаємопов'язані, відбувається розпад системи "людина і світ" [9]. Тож, головною соціально-психологічною функцією довіри є моделювання цілісності буття людини. Коли такого моделювання немає, у особистості починає виникати образ недовіри до світу, до оточення. Варто додати, що люди з базисною довірою до світу, попри те, що в дорослому віці зустрічаються з проявами підступності та обману, все ж зберігають позитивне світосприйняття і здатні насолоджуватися життям.

"Довіру називають "соціальним капіталом" вказуючи на виняткову важливість цієї невлімової формалізації, складовою людського життя, – зазначав П. М. Шихирев. – У суспільних науках довіра як об'єкт дослідження виходить на одне з перших місць" [13, с. 20-24]. На думку більшості науковців, людина не може жити без довіри – без неї вона втрачає зв'язок зі світом, наслідком чого може бути формування недовіри в цілому. Західні психологи давно з'ясували, що довіра є "стрижневим елементом соціального і психологічного благополуччя індивіда і суспільства" [7, с. 67]. Отже, довіра є важливим соціально-психологічним явищем. Функції, які вона виконує, стосуються не лише процесу взаємодії людей одне з одним, але і людства в цілому та окремих його частин.

Феномен довіри є об'єктом дослідження різних наук – філософії, психології, соціології та економіки. Довіру вивчають і як саму по собі (число її різноманітних дефініцій постійно зростає), так і у окремих сферах її прояву. Міжгалузевий інтерес до цього феномену зумовлюється тим, що довіра є певною поєднуючою ланкою у взаємодії людини з навколишнім світом. Разом з тим вона існує й у вигляді загальних утворень – інститутів довіри (вона підтримує життєздатність інститутів і водночас підтримується самими інститутами).

В сучасному суспільстві з його кризами – економічними, політичними, релігійними, етичними (системи цінностей, відповідальності) все частіше спостерігаються процеси втрати ідентичності, десолідаризації, тому постає нагальна потреба у виробленні нових підходів та механізмів, які сприяли б гармонізації людини зі світом, налаштуванню на ефективну комунікацію. Під час кризи невидимі раніше пласти довіри, розчинені в суспільному житті, актуалізуються, концентруються, стають видимими. Кризові ситуації, таким чином, стають унікальними моментами для поглиблення розуміння життя суспільства і виявлення відправних точок для його удосконалення.

А тому детальніше вивчення довіри як складової віри у релігійному досвіді особистості, з огляду на суспільну тенденцію, ми вважаємо цілком доцільним.

Результати теоретичного дослідження. Історія дослідження феномена довіри є тривалою і продуктивною. Велика увага з боку науковців приділялася визначенню функцій довіри. Так, В. С. Сафонов найголовнішою функцією вважав обмін значимими думками і почуттями на основі віри та довіри. В якості ключових функцій довіри вчений виокремлював три: 1) функція психологічного розвантаження; 2) функція зворотного зв'язку в процесі самопізнання; 3) функція психологічного зближення і поглиблення взаємовідносин [8]. На інший важливий аспект вказувала Є. О. Хорошилова, яка головною соціально-психологічною функцією довіри вважала комунікативність. На її переконання, комунікативні процеси взаємодії людей неможливі без довіри, бо саме довірче спілкування є основою всіх можливих шляхів зближення людини з людиною [12].

Соціально-психологічні функції довіри, в різні періоди, вивчалися багатьма науковцями. Б. Ф. Ломов, вивчаючи функції довіри, виокремлював цілий їх ряд, але всі вони стосувалися процесу міжособистинського довірчого спілкування і зводилися до інформаційної функції [8]. В. М. Куніцина дійшла висновку, що соціально-психологічна функція довіри полягає у розвитку довірливості [5]. Т. П. Скрипкіна головною функцією довіри вважала адаптаційну. Особливість цього підходу полягає в тому, що авторка пов'язує у єдине довіру до світу і довіру до себе, наполягаючи на необхідності їх обов'язкової відповідності [9].

Варто, також, коротко проаналізувати внесок окремих науковців в дослідження феномена довіри.

В соціально-психологічних дослідженнях проблему функції довіри зачіпали, перш за все, при вивченні соціально-психологічного навіювання (В. М. Бехтерев, Г. К. Лозанов, К. К. Платонов). Проблема довіри як умова виникнення дружби розглядалася І. С. Коном. Міжособистісні прояви довіри та її функції вивчав М. М. Обозов. Він вважав, що довіра посідає значне місце саме у формуванні міжособистісних відносин, а також наголошував на формуючій функції довіри [6]. Проблема суб'єктності і суб'єктивності в психіці і поведінці людини, а також проблему впливу цих психологічних характеристик на функції довіри досліджували К. О. Абульханова-Славська, Ф. С. Василюк.

В зарубіжних психологічних дослідженнях проблема довіри та її соціально-психологічних функцій в останні роки теж посідає значне місце. Серед дослідників цієї проблеми виділяється З. Ратайчак. У своїх працях він виокремлював дві соціально-психологічні функції довіри: функцію імпульсу до соціального контакту з іншими людьми і функцію взаємодосконалення та взаєморозвитку людини [7, с. 87 – 92].

Проблему соціально-психологічних функцій довіри досліджували й інші зарубіжні вчені: Д. Тош, Е. Сміт. Найбільша кількість праць з вивчення функцій довіри представлена в теоріях обміну (Дж. Хоманс, А. Гоулднер). Ці дослідники зводили головну функцію довіри до функції обміну інформацією [10, с. 77 – 83].

Однак майже недослідженою у просторі соціальної психології залишається роль довіри у релігійному досвіді особистості. З огляду на особливості сучасного світу, де відбувається, за висловом Ж. Капеля "реванш Бога", така постановка проблеми виглядає надзвичайно актуальною.

Мета статті полягає в аналізі довіри як специфічного компонента релігійного досвіду особистості, навколо котрого фундається віра. Основним завданням статті є висвітлення особливої ролі довіри у релігійному досвіді особистості.

Виклад основного матеріалу. Для віри як релігійно-психологічного явища притаманні наступні характеристики: домінування емоційно-чуттєвого компоненту над раціональним (віра як певний психічний стан "прагне" до реалізації в діяльності, поведінці, вчинку); релігійна віра зачіпає фатальні проблеми людського буття, має високий ступінь інтенсивності впливу на свідомість, виступає інтегратором, стабілізатором та іноді мобілізатором психічних процесів. Вона виражає сенсожиттєві виміри особистості – для чого вона живе, яке її призначення, як вона може самоактуалізуватися і тим самим здійснити себе. В даному випадку релігійна віра торкається особистісно значимих, екзистенційних проблем і тим самим сприяє вибудові Я- концепції. [14]

Релігійна віра є особливим знанням – знанням безпосереднього, внутрішнього досвіду, який є певним релігійним досвідом, в якому людина відчуває на собі вплив божественного. По-перше – релігійна віра – особливий вид знання, в порівнянні з досвідним і раціональним; по-друге – віра може виступати, як можливий спосіб подолання суперечності свідомості в процесі ствердження особистості [1].

Процеси навіювання, наслідування та релігійні почуття, уявлення, досвід, які є складовими психологічного механізму формування релігійної віри, сприяють її кумулятивному ефекту як на груповому, так і на індивідуальному рівнях. Отже, віра, в яку вірять, та віра якою вірять забезпечує ступінь її інтенсивності.

Відтак релігійна віра – це не лише внутрішнє ставлення людини до світу, у результаті якого відбувається вибудовування суб'єктивної реальності, а й той чинник, який стабілізує її душевний стан, укорінює в людській буттєвості надію. Надія відображає певне відношення феномена віри до явищ внутрішнього світу на прикладі віри в образ майбутнього, до якого людина прагне і який багато в чому обумовлює її дії в сьогоденні [1]. Релігійна віра – необхідна підтримка особистості, умова релігійної активності. Для успішного здійснення діяльності недостатньо самого прийняття рішення, свідомості мотиву, зусиль волі тощо. Людині необхідна наявність цілісного образу майбутнього, який підтримується й живе в ній, з яким у неї емоційний зв'язок, у який вона вірить, часто незважаючи на коливання та послаблення волі. А для цього людині необхідна довіра як глибинне настановлення на світ і на себе. Саме тому співвіднесення довіри й релігійної віри є таким важливим для розуміння досвіду окремої особистості, розуміння унікальності її духовних переживань та пошуків сакрального змісту життя загалом. Тому наш аналіз насамперед повинен спрямовуватися на виявлення тих особливих відносин, які пов'язують довіру та релігійну віру, де довіра постає в якості основи релігійної віри, її базової установки.

Складність поставленої проблеми полягає у тому, що довіра у релігійному досвіді особистості не є унітарним феноменом. Мова може йти про різні її прояви. Зокрема, довіра може поставати як у формі довіри до Бога, так і довіри до релігійних інституцій, до авторитетних текстів та постатей. Попри те, що кожен елемент цієї тріади має свою змістову специфіку, довіра як психологічна характеристика може слугувати для них певним спільним знаменником.

Принагідно зазначимо, що існує кілька психологічних концепцій, де довіра постає наріжним каменем формування особистості. Насамперед тут варто згадати теорію епігенезу Е. Еріксона. Він зазначав, що довіра людини до світу є базовою установкою особистості. Це – перша фаза епігенезу, перша криза ідентичності, в основі якої – вибір між довірою і недовірою до світу. Довіра визначається Е. Еріксоном як "наріжний камінь життєздатності особистості" і формується з органічного зв'язку матері та дитини, а перший його індикатор – готовність дитини без особливої тривоги переносити зникнення матері з поля зору. По суті, перший прояв автономності індивіда. І довіра до світу, таким чином, формується одночасно з іншою базовою установкою – довірою до себе, не випадково творець епігенетичної концепції

писав, що наша ідентичність – єдність індивідуальної і колективної ідентичностей, довіра до світу необхідно розглядати цілісно, в єдності з довірою до себе та іншим людям як частини цього світу. [3]

Цікаво, що ідея довіри як першого важливого психологічного новоутворення стала надзвичайно популярною не лише у аналітичних концепціях, а й у багатьох психотерапевтичних теоріях іншого спрямування.

Інший полюс важливості довіри пропонує Ф. Фукуяма. Для нього довіра постає вже феноменом, завдяки котрому конструюється не окреме життя, а життя спільноти. Вона є ключовою характеристикою розвитку людського суспільства, яка проявляється як на індивідуальному рівні, так і на рівні соціальному (довіра до суспільних інститутів) [7]. Дійсно, можна погодитися з тим, що діапазон життєвих проявів, у яких довіра відіграє провідну роль, є досить значним.

Феномен довіри до себе, що розглядається як особливий модус ставлення до світу, до інших людей і самого себе не є загальноприйнятим для вітчизняної науки. Довіра до себе є екзистенційний феномен суб'єктності, який реально присутній в суб'єктивному світі людської особистості. Більш того, він відноситься до числа тих феноменів, які констелюють ядро активності людини як особистості, бо є її умовою. Якщо віра – це те, що неможливо довести абсолютно логічним способом, то людина в своєму житті не тільки приймає на віру адекватність власного ставлення до себе, а й "правильність" своїх численних вчинків, зроблених виборів, а також імовірність фіналів своєї передбачуваної діяльності (теж неочевидних) [2]. Фактично, кожен раз роблячи вибір, людина дозволяє його собі, вірячи в його правильність, відсікаючи інші альтернативи, в тому числі і з тієї причини, що "вона цього не може або не зможе". Проблема полягає в тому, що одні люди довіряють собі більшою мірою (дозволяють собі більше), а інші – в значно меншій мірі, і це впливає на життєві досягнення кожної окремо взятої людини. Оптимальний рівень довіри до себе служить одним з показників як психологічного здоров'я людини, так і зрілості особистості. Тож, довіра до себе є складним утворенням, яке включає в себе: спонукальну змінну, тобто потреби, інтереси, прагнення, все, що ініціює активність людини (або переживання "я хочу"); прогностичну змінну, тобто все пов'язане з можливостями людини (або переживання "я можу"); ціннісно-смыслову змінну, актуалізує наявні у людини смислові утворення, пов'язані з оцінкою ситуації (або переживання "я повинен") [4].

Можна стверджувати, що у релігійному досвіді особистості, де довіра, як зазначалося, постає у формі довіри до Бога, до релігійних інститутів, до авторитетних текстів та постатей, існують різні "відтінки" відчуття. Ці відтінки виникають внаслідок того, що для особистості у різних ситуаціях набуття нею релігійного досвіду на перший план виходять внутрішні переживання, пов'язані з прийняттям Таїнств, відчуттям приналежності до певного інституту чи конфесії, знайомством з сакральними діями та відчуттям присутності Бога у власному житті. А тому різноманіття релігійного досвіду формує багату палітру довіри як психологічного "забезпечення" його цілісності, єдності.

У досвіді релігійна віра проходить "апробацію", актуалізується процес відчуття реальності, спричинений присутністю трансцендентного. Релігійний досвід набагато глибший, ніж суто релігійні переживання, оскільки в ньому відображається дієвість усіх складових психологічного механізму формування релігійної віри, власне, він інтегрує та цементує релігійність.

Яскравою рисою, що характеризує довіру до Бога, є внутрішня готовність прийняти, що віра є Абсолютною Істиною, передбачає безумовну достовірність. Це і є виразом найглибшої довіри людини.

Особистість формує почуття довіри в релігійних інститутах, долаючи свої сумніви, вольовими зусиллями не відчувачи безумовної присутності Бога у світі і навколо себе. Психологічним "містком", який дозволяє здійснити перехід між суто формальним, інституційним, обрядовим аспектом довіри й дійсним особистісним, сповненим глибинності, є Таїнства. Авторитетні тексти, у свою чергу, наближують особистість до розуміння Таїнств, які відбуваються; до розуміння тих недоказових моментів, які для невтаємниченої людини загалом не існують як реальність. Саме тому можна говорити про розмежування у розумінні релігійної віри як упевненості і довіри. Віра як упевненість вміщує в собі певний елемент раціонального, натомість віра як довіра фіксує моральний аспект. Віра як упевненість в існуванні Абсолютного є знанням, певним трансцендентним зв'язком людської душі з Богом. У цьому випадку релігійна віра є поєднанням людського та божественного, в якому відображається не тільки уявлення щодо сутності Абсолютної реальності, але й характер містичного контакту, тобто екзистенційної комунікації.

Отже, віра бере участь у створенні своєрідного проекту людського існування, а довіра уможливує його реалізацію.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Релігійна віра, як принцип, задає певний горизонт усій життєдіяльності людини у вигляді кінцевих ідеалів істини і життя, ідеалів добра і краси. Її роль в житті людини достатньо важлива, адже акт віри – це вихід за межі суб'єкта, що перебуває у стані релігійності, бо важливим є розгляд віри в контексті сумніву, де вона виступає готовністю людини діяти певним чином. Зміщення теологічного дискурсу в психологічну площину перетворює релігію на деяку форму кодифікації певних психічних імпульсів, що уможливує актуалізацію релігійної віри й убезпечує людину від втрати довіри. Можна зазначити, що віра інтегрує суспільство, виступає компенсаторним та сенсожиттєвим чинником, однією із складових цілепокладаючого процесу. Адже, релігійна віра тоді дієва, коли вона пережита. Таким чином актуалізується розуміння релігійної віри в контексті внутрішнього світу людини.

Проведене теоретичне дослідження дало нам можливість виокремити взаємопов'язані складові релігійної віри, завдяки яким людина стверджується у ній. Це, з одного боку, впевненість у кому-небудь, чи чому-небудь через визначення їх істинності та цінності. У цьому випадку мова йде про об'єкт віри, в

існуванні якого знімається будь-який сумнів, оскільки він не потребує аргументації, власне, є тією істиною, яка відома заздалегідь (впевненість включає в себе елемент знання). З іншого, віра – це довіра (можна не лише бути впевненим в існуванні Бога, а й довіряти Його слову).

Відтак, релігійна віра як впевненість та довіра конструює відповідні форми, способи та стереотипи поведінки та діяльності, уможливує внутрішню узгоджуваність та відносну стійкість дій та поведінки віруючої людини, на основі чого вона вибудовує свою взаємодію з навколишнім світом, іншими людьми. Саме у впевненості та довірі виражається внутрішня інтенція людини до актуалізації.

Перспективними напрямками подальшого дослідження можуть стати вивчення релігійної віри і внутрішнього, духовного світу особистості, виокремлення різноманітних чинників репрезентації релігійної віри.

Використані джерела

1. Белла Р. Религия как символическая модель, формирующая человеческий опыт / Р. Белла // Религия и общество. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 220 с. С. 190 – 193.
2. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер; [пер. с немецкого П. С. Гуревича]. – М.: Издательство "Республика", 1995 – 160 с.
3. Забияко А. П. Религиозная идентичность / А. П. Забияко // Религиоведение. Словарь. – М.: Академический проект, 2006. – 405 с.
4. Козловець М. А. Ідентичність як сфера сакрального / М. А. Козловець // Практична філософія. – 2008. – № 2. – С. 185-195.
5. Куницяна В. Н., Казарина Н. В. Межличностное общение. Учебник для вузов / В. Н. Куницяна, Н. В. Казарина. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.
6. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений / Н. Н. Обозов. – К. : Лыбидь, 1990. – 192 с.
7. Ратайчак З. Человек как субъект общественной жизни / З. Ратайчак. – Варшава, 1983. – 102 с.
8. Сафонов В. С. О психологии доверительного общения / В. С. Сафонов. – М.: Прогресс, 1981. – 316 с.
9. Скрипкина Т. П. Доверие как социально-психологическое явление: Автореферат доктора психол. наук: 19.00.05 / Т. П. Скрипкина. – Ростов-на-Дону, 1998. – 45 с.
10. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт; [пер. з англійської П. Тарашука]. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
11. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма; [пер. с английского М. В. Шик]. – М. : ООО "Издательство АСТ": ЗАО НПП "Ермак", 2004. – 730 с.
12. Хорошилова Е. А. Феномен субъективной значимости другого человека: Автореф. канд. дис. / Е. А. Хорошилова. – М., 1984. – 25 с.
13. Шихирев П. Н. Природа социального капитала: социально-психологический поход / П. Н. Шихирев // Общественные науки и современность. – 2003. – №2. – С. 20-24
14. Элиаде М. Священное и мирское / М. Элиаде. – М. : МГУ, 1994. – 139 с.

Tsukur O.

TRUST AS A PART OF FAITH IN THE RELIGIOUS EXPERIENCE OF A PERSON

The article shows the results of a theoretical analysis of the phenomenon of trust as a component of faith in the religious experience of the individual. The analysis primarily aimed to identify those special relationships that bind religious faith and trust, where the latter is presented as the basis of religious belief, its basic settings. Described approaches to understanding and measuring social and psychological functions of trust: adaptation, communication, forming more. Solved phenomenon of credibility as a special mode of relating to the world, to others and perception of oneself. Considered a number of psychological concepts where trust arises as cornerstone of identity formation. Conducted the distinction in the understanding of religious faith as confidence and trust. Where faith as confidence contains a certain element of rational (this moment transforms the faith to the significant components of consciousness), but faith as trust captures the moral aspect. Singled out interrelated components of religious faith by which a person affirms in it. It is also shown that bright feature that characterizes trust in God, is internal willingness to accept unconditional authenticity of doctrine. This is the deepest expression of confidence of a person. The article states that in the individual religious experience where trust, appears in the form of trust in God, to religious institutions, authoritative texts and personalities, there are different implications of emotions. These implications arise from the fact that for the individual in different situations entry into religious experience come to the fore inner experiences related to a sense of belonging to a particular institution or denomination, familiarity with sacred act and feeling of the presence of God in their lives. So the variety of religious experience creates a rich palette of trust as a psychological "providing" its integrity, unity.

Key words: *trust in the world, trust in yourself, the individual religious experience, confidence functions, religious experience.*

Стаття надійшла до редакції 21.10.2014